

1. Зубрицька М. О. Homo legens : читання як соціокультурний феномен. Львів : Літопис, 2004. 352 с.
2. Ізер В. Процес читання : феноменологічне наближення. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* Львів : Літопис, 2001. С. 349–366.
3. Літературознавчий словник-довідник / авт.-уклад. Р. Гром'як, Ю. Ковалів та ін. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
4. Славова М. Волшебное зеркало детства. Статті о детской литературе. ИПЦ «Киевский университет». Киев, 2002. 94 с.

References:

1. Zubrytska M. O. Homo legens : chytannia yak sotsiokulturnyi fenomen. Lviv : Litopys, 2004. 352 s.
2. Izer V. Protses chytannia : fenomenolohichne nablyzhenia. *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky KhKh st.* Lviv : Litopys, 2001. S. 349–366.
3. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk / avt.-uklad. R. Hromiak, Yu. Kovaliv ta in. Kyiv : VTs «Akademii», 1997. 752 s.
4. Slavova M. Volshebnoe zerkalo detstva. Staty o detskoj lyterature. YPTs «Kyevskiy unyversytet». Kyev, 2002. 94 s.

УДК 821.161.2.09

О.П. Куца

проф., д.філол. наук (м.Тернопіль)

DOI 10.25128/2617-3427 19.51.06

**Творчість Т. Шевченка у драгоманівській програмі
«нового виду» українства**

У статті розглянуто літературно-естетичну концепцію Драгоманова кінця 70-х – 80-х рр. ХІХ ст. крізь призму прочитання українськими культурними діячами його засадничої праці «Шевченко, українофіли й соціалізм». Простежено полемічний дискурс, який увиразнює тогочасну рецепцію програми Драгоманова «нового виду» українства. З'ясовано своєрідність його поглядів на творчість Шевченка, що стала вагомою складовою цієї програми і загалом драгоманівської історіософської концепції. Підсумовано, що відокремлення національних мотивів від політичних у названій праці призвело до надто вузького розуміння

національного значення творів Шевченка. З'ясовано актуальність Франкових висловів стосовно значення трактату Драгоманова для розвитку українського шевченкознавства після драгоманівського періоду.

Ключові слова: Драгоманов, Шевченко, літературно-естетична концепція, трактат, національне начало, полемічне спрямування.

Kutsa O. The creative work of T. Shevchenko in Drahomanov's program of "new type" of Ukrainian identity. The article deals with Drahomanov's literary and aesthetic concept of the end of 70s-80s of the XIX century through the prism of reading of his fundamental work "Shevchenko, Ukrainophiles and socialism" by Ukrainian cultural figures. The polemic discourse has been traced which underlines the that time reception of Drahomanov's program of "new type" of Ukrainian identity. It is elucidated the peculiarity of his views on T. Shevchenko's creative work that has become the significant component of this program and Drahomanov's historiosophic concept in general. It has been summarized that the separation of national motives from the political ones in the mentioned work caused too narrow understanding of national importance of Shevchenko's works, although Drahomanov was the first who brilliantly indicated its equilibration of spiritual, moral and social beginning in poet's works. It has been ascertained the actuality of Franko's expressions as to the importance of Drahomanov's treatise for the development of Ukrainian Shevchenko studies of Post-Drahomanian period.

Key words: Drahomanov, Shevchenko, literary and aesthetic concept, treatise, national beginning, polemical direction.

Постановка наукової проблеми. У своїй програмі «нового виду» українства, виробленій наприкінці 70-х років XIX ст., Драгоманов вимагав ставити «тин» «пропащому часові» в історії української літератури – адже наставали «ліпші часи», коли б вона могла поборотись з російською. Праця «Шевченко, українофіли і соціалізм» (авторська дата 28 грудня 1878) — одна із найвищих віх цієї програми. У середовищі галицької молоді її сприйнято (вперше опублікована у «Громаді», 1879) як посягання на національну святиню, навіть прилюдне богохульство. Із рук

у руки ходив вірш «Вопльц.к. галицького народовця», який розпочинався рядками:

*Чули? З Женеви прийшли
Дуже страшливі і річи!
Кажуть, татарин якийсь
Геть Кобзаря покалічив.*

Ця праця і пізніше давала підстави трактувати її автора як антипода Шевченка, лакея Москви, який засудив поета «на громадську смерть» і «хотів в корені знищити Шевченкову традицію...» [2, с.43]. Парадокс полягав у тому, що саме слабші моменти у поглядах і дослідницькому методі критика чітко виявилися у розвідці про шанованого ним Шевченка.

Трактат Драгоманова мав виразне полемічне спрямування, спричинений публікаціями самої галицької преси. Наприклад, О.Партицький, автор книги «Провідні ідеї в письмах Шевченка» (1872), подав у редактованій ним «Газеті школьній» передрук листа-статті із «Руского Сіона» під назвою «Соціалісти на Русі». У редакційній примітці до передруку вказувалось на «загадочність» особи Драгоманова. Ця «загадочність» полягала у тому, що російський уряд, знаючи про соціалістичні переконання вченого, не вислав його у Сибір, як інших, а дозволив їхати у Галичину і розгортати небезпечну для Росії діяльність. Тут же висловлювалось припущення, що Драгоманов є або звичайним знаряддям боротьби з українством у руках російських шовіністів, або несвідомий шкідливості своїх дій. В обох випадках «чинність його небезпечна і для Руси шкідлива» [9, с.172]. Особи Драгоманова торкалися також антисоціалістичні статті «Правди». Автор однієї із них називав ученого лжепророком соціалізму, звинувачуючи у тому, що «засів... на горах чужих, де нема ніяких тюрем, щона його нібито вигідне життя та публікації, від яких нема користі, витрачаються народні гроші, і протиставляв йому Шевченка. Коли б, на думку автора статті, такі лжепророки, як Драгоманов, мали вплив на придніпрянську інтелігенцію, то галичани змушені були б розірвати із нею стосунки, а за фатальні наслідки такого розбрату несли б перед історією

відповідальність вони, лжепророки [13, с.464]. В усіх цих публікаціях найбільше обурювало Драгоманова те, що «лжепророків соціалізму», тобто найперше його, галичани «добивали» іменем і віршами Шевченка.

Полемічний гнів стимулювали також «противуукраїнські» статті, у яких ідеї Драгоманова, як тогочасного українофіла, протиставлялися ідеям Шевченкових творів, або ж творчість поета трактувалася у дусі висловлювань Белінського, тобто як переспіви народної поезії, яка живе тільки козацтвом і спогадами про нього. Так, у статті «Современноеукраинофильство»Z(М.Рігельмана) Шевченка різко відокремлено від таких «нігілістів» та «інтернаціоналістів», як автор праці «Література російська, великоруська, українська і галицька». У розвідці О.Мілюкова «Вопрос о малорусскойлитературе» творчість Шевченка інтерпретовано як поезію спогадів, відголосків старого життя, свідчення обмеженого світогляду, загалом таку, що «не є нічим новим» у літературі.

Звідси постає **мета статті**, чітко окреслена ще І. Франком: щоб глибше зрозуміти політико-публіцистичний трактат Драгоманова «Шевченко, українофіли і соціалізм», треба перенестися у часи 70-х рр. XIX ст. і вникнути в усі полемічні аспекти її написання.

Російські революціонери «хапалися» (І. Франко) за будь-які спроби, щоб так-сяк прив'язати свою пропаганду до живих народних традицій. Як практичного діяча для себе вони пробували використати і Шевченка. Франко зазначав, що при тій гарячковості та імпульсивності, з якою вівся тоді революційний рух у Росії, кожна така ілюзія могла завдати великої шкоди літературі. Це бачив Драгоманов. Тому безпосереднім приводом до написання статті «Шевченко, українофіли і соціалізм» стала гостра потреба заперечити С.Сіркові (Хв. Вовкові), авторові розвідки «Шевченко і його думки про громадське життя» («Громада», 1879, № 4). С.Сірко знаходив у творах поета вдячний матеріал для соціалістичної пропаганди серед українського селянства. Тим часом стаття Драгоманова, рішуче відхиливши ілюзії про соціалістичне спрямування поезії Шевченка, кидала

яскравий струмінь світла у хаос тодішнього життя і мала значення «як причинок до отвереження» (І.Франко), без якого і найблагородніші пориви пропали б марно. Вагомим приводом до її написання Франко вважав і надмірний культ Шевченка у Галичині: пророчий ореол поета, з одного боку, і несприйняття, навіть церковні прокляття — з другого. Драгоманов першим наважився вказати на шкідливість того, як напише згодом Франко, «надуживання» поезією Шевченка, яке нікого ні до чого не зобов'язувало. (Драгоманівські тези наприкінці 90-х рр. підтримав В.Самійленко у вірші «По Шевченку (На роковини)»). П.Филипович оцінював трактат Драгоманова не тільки як взірць наукового вивчення творчості письменника на тлі доби, а як спробу увиразнити Шевченків світогляд. Водночас Филипович вказав і на шкідливий вплив на шевченкознавство цієї студії, що знайшла своєрідне продовження у книзі А.Річицького «Шевченко в світлі епохи» (Берлін, 1923), у якій значно «поглиблено» помилкові тези Драгоманова. Шевченкознавець ХХ ст., на думку Филиповича, повинен був виходити із талановитої праці «Шевченко, українофіли і соціалізм», у якій йшлося про заперечення будь-яких культів і про погляд на Шевченка як на породження тогочасної доби й оточення, але «оточення це розглядати ширше і складніше, ніж уявляв Драгоманов» [10, с.17].

Драгоманов не заперечував величі таланту поета. Вже у перших рядках статті «Шевченко, українофіли і соціалізм» він писав, що «зовсім дивно, коли на його так часто оглядаються українці...» [4, с.327]. Важливо зазначити, що учений не мав тоді під руками більш-менш об'єктивного дослідження про творчість Шевченка. Поза його увагою залишався навіть «Журнал». В «Основі» були видрукувані лише уривки із нього. В опублікованих текстах творів поета Драгоманов знаходив помилки і самовільні правки видавців та редакторів. Наприклад, у львівському виданні «Кобзаря» (1867-1869) вірш «Ще не вмерла Україна» П.Чубинського приписано Шевченкові. Празьке видання «Кобзаря», поділене на цензурну і нецензурну частини, не

відтворювало еволюції поета. Об'єктивних матеріалів про особисте життя Шевченка також було мало. Драгоманов здебільшого посилався на суб'єктивні спогади М.Микешината О.Афанасьєва-Чужбинського. До речі, сам учений писав про додатки допразького «Кобзара» із спогадами І.Тургенєва, Я.Полонського, М.Костомарова, М.Микешина не тільки як про зайві, а й шкідливі, оскільки вони відвертали увагу від об'єктивного погляду на твори Шевченка: в російській критиці ці спогади оцінювали як «щось основне». Саме унаслідок цих спогадів празьке видання стало «прилагоджуванням... до російських казньонних порядків»[4, С.343]. Тому Франко зауважував у передмові до праці «Шевченко, українофіли і соціалізм», що Драгоманов не міг дати правильного висвітлення творчості Шевченка.

Одним із найбільш «задирливих» поставало питання освіченості українського поета. Драгоманов, для якого найважливішим критерієм було наукове підґрунтя будь-якої справи, недооцінював Шевченкову освіту. Найпершим «мірилом» освіченості у його розумінні було «європейство», тобто «думки про волю». Якщо ці думки, міркував Драгоманов, і були притаманні українському «всеслов'янству», то вони більш «природні», ніж узяті з європейської науки. Члени Кирило-Мефодіївського братства, а з ними і Шевченко, на думку Драгоманова, не могли йти в ногу з європейством уже тому, що були обплутані «ниткою», яка постійно вела їх назад. Цією ниткою він вважав Христову віру і Святе Письмо. Учений не осягнув філософського осмислення буття у Христовому вченні, не погоджувався із першочерговістю волі Божої перед людськими бажаннями. Христове вчення, на його думку, стало причиною аполітизму українців, найперше П.Куліша.

Драгоманов не помилявся, що Шевченко був «біблейщик». Також розумів, що віра в Бога аж ніяк не поєднувалася у його творах з пасивністю. Але як політичний письменник, що хотів бачити революційність у практичній діяльності, він недобачав революційності у національному

змісті творів Шевченка. Загалом навколо проблем освіченості і релігійності поета у праці «Шевченко, українофіли і соціалізм» учений припустився цілого ряду непослідовних і суперечливих суджень. Твердження про брак систематичної науки у Шевченка не поєднувалися із багатьма наведеними самим же Драгомановим фактами. Так, за його словами, члени Кирило-Мефодіївського братства дихали «високим духом»; поет бачив «багато світу»; жив серед освічених людей Петербурга; покинув, вивчивши історію України, «поверхове козаколюбство»; спілкувався під час приїзду в Україну не тільки з людьми університетського кола, а й з багатим панством, яке читало європейську літературу тощо. До цих фактів належить наведене Драгомановим в аналізованій праці свідчення Афанасьєва-Чужбинського про постійне прагнення Шевченка до самоосвіти і про його глибокі студії наукової літератури у Києві. Стосовно «європейського демократизму» Шевченка, то Драгоманов міг говорити про ставлення поета до освітніх проблем народу, знаючи про «Букварьюжнорусский» (учений не зараховував книжку до великих діл також через релігійне спрямування), але не знав про серйозні його наміри систематизувати працю у цьому напрямі. Загалом учений помилково писав про незнання Шевченком західноєвропейських політичних течій.

У перші роки після заслання поета ідея національного єднання, найвиразніше заявлена у поемі «І мертвим, і живим...», єдналася у його творчості з ідеєю соціальної революції. У творах цього періоду відбилися настрої, що панували у Росії наприкінці 50-х рр., зокрема ідеї санкт-петербурзьких революціонерів-радикалів та герценівського «Колокола», часто згадуваного у «Журналі» поета. Сучасний дослідник останнього періоду творчості Шевченка Ю.Шевельов на основі текстологічного аналізу аргументував, що відмежування поета від цих ідей у 1860 р. не було чимось абсолютно новим, а звичайною відмовою від чужих впливів. Поет «переборов комплекс російського революційного радикалізму О.Герцена і його послідовників» [14, с.106]. Отже, не незнання

західноєвропейських ідей, як читаємо у праці «Шевченко, українофіли і соціалізм», а свідоме переборювання їх. Важливо, що Драгоманов зауважив зміну ідейно-світоглядного спрямування творів Шевченка у 1860, алеу його розумінні це був регрес: Шевченкова творчість останнього періоду зберегла єдину «ясну думку» від попередніх етапів – ненависть до царства, але і її інтерпретовано на основі «біблейства». Це було для Драгоманова антиєвропейством, адже Шевченко так і «не зміг вибитись» із «біблейства».

Драгоманов один із перших в українському літературознавстві окреслив творчу еволюцію Шевченка, яка заперечувала його попередні тези про вузькість світогляду поета. Учений констатував, що за громадськими поглядами Шевченко належав до «найчервоніших» і «червоним» був уже у 1843-1844 рр. Тому й сам дивувався, як поет без європейської освіти «став таким». Національного в еволюції Шевченка Драгоманов не відкидав, але розумів його надто вузько — як найнижчий етап. Національні мотиви він відокремлював від політичних. Так, на першому етапі творчої еволюції Драгоманов трактував Шевченка тільки як прихильника своєї «країни, породи, мови». Серед тогочасних його творів дослідник виділив «На вічну пам'ять Котляревському», де цілком правильно прочитував піднесення значення рідного слова до загальнонаціональної сили, якою українці «поборються з москалями». У «Чигирині» (вірш «Чигрине, Чигрине») рідне слово, простежував критик, набуло уже політичного значення, бо з нього, може, «виростуть ножі». Проте бажаної для Драгоманова «ясності» цей мотив набув лише у «Сні», бо у поемі «просто», тобто ясно і чітко, звучав виступ проти московсько-петербурзьких царів.

Простежуючи творчий поступ Шевченка, учений одночасно намагався збагнути його потаємні живоодайні джерела. Якщо при поверховому аналізі деякі критики інколи вважали ранню поезію Шевченка наслідуванням народної творчості, то Драгоманов ні разу не дорікнув поетові у переспівах чи етнографізмі. Але й не міг також

осягнути взаємопроникнення національної самосвідомості українців і художнього світу Шевченка. Тому ймовірним виглядало для нього, що у період до першого видання «Кобзаря» (1840) Шевченка підбили писати по-українськи земляки, у яких поет «знайшов» твори І.Котляревського, Г.Квітки, «Історію Малої Росії» Д.Бантиша-Каменського. Ці твори, мовляв, і «підновили» дитячі спогади та розповіді про старовину [4, С.365]. Спрощеність подібних тлумачень очевидна. Бо уже в перших історичних поемах, зокрема «Тарасова ніч», «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Гайдамаки», заговорила тисячолітня «країна, виливши вікові болі свого народу. Поет оспівував не просто українське минуле, а саме ті події, які вражали сучасників героїзмом і драматизмом.

На наступному етапі творчої еволюції Шевченка (період між 1840 і 1844 рр.) Драгоманов віднаходив прямий вплив автономізму та козацького республіканізму «Історії русів», а також Біблії. Очевидно, дослідник і не намагався відшукати в образному світовідчутті Шевченкового ліричного героя ні конкретних історичних асоціацій, ні таких же конкретних ландшафтно-етнографічних особливостей «країни», ні художнього відтворення соціально-психологічних, моральних і тим більше релігійних взаємин між українцями. У творах 1844-1845 рр. він прочитував «цілі пласти», які Шевченко просто «брав» із «Історії русів». Зокрема ідея українського сепаратизму, що був «зовсім такий», як в «Історії русів», за визначенням Драгоманова, пронизувала творчість 1845 р. («Великий льох», «Розрита могила», «Кавказ»). Але дослідник не міг не помітити, що у творах Шевченка немає однозначної причинової залежності морально-естетичних якостей людини від її соціального становища, а ідея національного єднання також не руйнується художнім відтворенням відмінностей між людьми різних верств. Тому підкреслив, що хоча Шевченків сепаратизм «зовсім такий», як і «Історії русів», але відмінною рисою його є те, що він «усе зло» «виводить од чужих, од москаля» [4, с.366]. Наскрізна ідея Шевченкових творів, тобто першочерговість

національного визволення, від якого залежить соціальна воля особистості і народу, у програмі Драгоманова відсунута на другий план. Це особливо підкреслював М.Павлик, порівнюючи роль двох видатних людей у прогресивному поступі країни. Учень і прихильник Драгоманова бачив «одну річ» у Шевченка, що не дозволяла стати Драгоманову з ним «на рівні», навіть справляла враження «повного противенства» між ними: поезії Шевченка «заспокоюють одну велику народну потребу... — потребу національної самосвідомості», втілюють «могуче національне почуття..., виражене живим змістом життя найширших верств нашої нації...» [6, с.1-2].

Звідси зрозуміло, чому Драгоманов, який наполягав на першочерговості питання політичної волі у Росії, уникав глибшого аналізу поеми «І мертвим, і живим...» — у творі найширше заявлена ідея національного єднання українців. Він непогоджувався з тими, хто вважав її за «сік» поетової творчості. Правда, значно виразніші, хоча також не позбавлені суперечностей висловлювання ученого про цей твір і творчість Шевченка загалом знаходимо у 70-х рр. Так, у листах до І.Рудченка Драгоманов писав, що Шевченко — як основоположник національно-патріотичного напрямку в українській літературі, а не соціального — виявився «губителем» її подальшого розвитку. І.Рудченко переконливо відкидав тоді цюнеоб'єктивну драгоманівську тезу: Шевченко у своїх творах порушив національні, історичі проблеми, які широко захоплювали і проблеми соціальні. Тому звинувачування Шевченка у гальмуванні розвитку української літератури видаються дивними і необгрунтованими [5]. По-іншому висловився Драгоманов про Шевченка у листі до М.Бучинського – як про співця волі, поета гуманності, поета, що хоче втілити його народні ідеали «правди, науки, щастя сім'ї (рай його). Він і волі хоче, щоб цей ідеал забезпечити, він гнівом палає на ворогів народу, — за те, що розоряють цей рай; але як тільки й свої перейшли у неправду, Шевченко не йде за ними...» [7, с.100]. У праці «Шевченко, українофіли і соціалізм» маємо лише побіжні висловлювання про поему «І мертвим, і живим...».

Шевченко, на думку критика, оголив тут своє ставлення до європейської науки, бо сердився на «європеїзованих» панів-«безбожників». Вислів «своя мудрість» Драгоманов також розумів надто прямолінійно – як несприйняття європейської цивілізації. Шевченкове «Нема на світі України. Немає другого Дніпра» прочитував і трактував як «исключительность», де поет явно ставить «одну породу» значно вище інших (ця остання теза мала завдання перекреслити аргументи С.Сірка про соціалістичні ідеї Шевченка, адже соціалістичні програми не могли прощати «исключительности»). Тому цей твір «не такий мудрий», яким його вважають. Попри це Драгоманов ввів «І мертвим, і живим...» у контекст творчої еволюції поета, оскільки в ньому, на його погляд, викрито вихвалання українців минулою славою козаччини і гетьманщини, чим Шевченко «підрізав» сепаратизм. Хоча у «Заповіті» Драгоманов прочитував «ясний» і «простий» заклик виключно до волі «національної й державної», волі «своєї породи». Важливо підкреслити, що полемічними завданнями критик досить глибоко проникав в ідейно-естетичний зміст творів Шевченка. Він, наприклад, не тільки точно сформулював ідейне спрямування «Заповіту», а, заглибившись у «дух і склад» твору, відчув його спорідненість саме із творами 1845, разом із поезіями, написаними у 1846.

Помітною віхою у творчій еволюції Шевченка Драгоманов вважав поезії 1846-1847 рр., коли поет заглибився у боротьбу низового запорозтва, що не тільки виступило проти московської неволі, а й проти владного панства. У творах цього часу («Гори мої високії», «За байраком байрак») Драгоманов виявляв Шевченків «незвичайний нюх». Загалом драгоманівські підсумки аналізу творчості поета були хибні і дразливі: із них випливало, що провідної ідеї українцям Шевченко не дав, бо і «сам тієї думки не мав». Таким чином, у Шевченковій візії майбутнього Драгоманов не знаходив конкретних шляхів його осягнення. Хоча насправді «провідна ідея», якої так домагався дослідник, пронизувала уже поему «Гайдамаки».

Як відомо, Шевченка приваблював республіканізм Дж. Вашингтона. Йому не могли бути невідомі українські зразки такого республіканізму з часів Запорізької Січі і конституції Пилипа Орлика. Оскільки думки Драгоманова із аналізованої праці набули поширення у літературознавстві, то С. Смаль-Стоцький зауважував: висновки про негативне ставлення Шевченка до минулого України, до гетьманщини, замість його колишнього нібито безкритичного-романтичного захоплення тією старовиною, і про таке ж критично-негативно ставлення до Заходу були «страшним непорозумінням». Стосовно вживання у поемі «І мертвим, і живим...» слів «німець», «німецький», «Німецька земля», то вони, на думку С. Смаль-Стоцького, аж ніяк не свідчили про уподібнення поглядів Шевченка і московських слов'янофілів, а вжиті у значенні «чужий», «чужинець». Тракувати ці слова як синоніми до поняття «Західна Європа» безпідставно, цьому суперечать дійсні факти, за якими на Захід Європи, поза межі Росії, «не дуже так загально перли земляки за своєю освітою, за вищою культурою» [8, с.24]. Помилка Драгоманова в уподібненні Шевченкових ідей з ідеями російських слов'янофілів очевидна — адже поет викрив у поемі «І мертвим, і живим...» якраз тих слов'янофілів, які нехтували національними цінностями, найперше мовою.

Слов'янська федерація для Шевченка, як і для інших членів Кирило-Мефодіївського братства, була однією із форм державного об'єднання, що допомогло б народу здобути політичну незалежність. Але це об'єднання мусило б відбуватись тільки на демократичній основі. Для цього поет оголював у поемах деякі факти, загострював увагу на складних моментах української історії, що здавалось Драгоманову відступом від реалізму, «речами зовсім не дійсними». С. Смаль-Стоцький відкидав подібні твердження, підкреслюючи, що Шевченко уже в перших своїх поемах не просто оспівував минуле України під загальним впливом поширеного тоді романтизму – в оспівуванні цього минулого дух поета був завжди звернений до реального життя. За словами Смаль-Стоцького, поема Шевченка «І мертвим, і живим...» постала уже синтезом попередніх думок

про визволення України, національно-культурною, соціальною і політичною програмою українців, у якій «зовсім виразно визначена мета, політичний ідеал, означені зовсім певні завдання і подані засоби для здійснення ідеалу» [8, с. 34].

Та чи не найважливішим для подальшого розвитку наукового шевченкознавства стало заперечення тези про загальнодоступність творів Шевченка, тези, яка на довгі десятиріччя стала «мовби якоюсь аксіомою» (Грінченко). Суттєвим доповненням праці «Шевченко, українофіли і соціалізм» тут треба розглядати полеміку Драгоманова («Уваги впорядника») із С.Сірком (Хв. Вовком). Драгоманов першим заперечив С.Сіркові вже усталені тоді погляди про приналежність українського поета до таких, які є виразниками «народних, мужичих» інтересів, у творах яких «цілком вилився» мужицький світогляд» [3, с.96]. За цією справжньою, «мужичою» народністю Шевченко міг належати до того ряду народних поетів, у якому були Р.Бернс, Томас Гуд, А.Шеньє, Г.Лонгфелло. Вимогливий у слововживанні, особливо термінів, Драгоманов писав в «Увагах впорядника», що класифікація С.Сірка не відповідає істині, бо слова «народ», «народний» у європейців мають різне значення.

Саме визначення «мужичий письменник» було неприйнятним для Драгоманова. Бо «що ж то значить письменник мужичий? — запитував він вже у праці «Шевченко, українофіли і соціалізм». — Чи той, хто пише за мужиків, чи про мужиків, чи для мужиків, чи те, й друге, й третє вкупі?» [4, с.355]. І міркував так: по-перше, Шевченкові твори аж ніяк не подібні до народних; по-друге, Шевченко, як і кожний письменник, найперше писав для рівних собі (крім книг для початкової освіти); по-третє, свідченням того, що Шевченко призначав твори не «для мужиків», було їх політичне та громадське спрямування. Античні, біблійні, історичні картини, кількість незрозумілих та недоступних для народногосприйняття слів, літературна та мистецька школа Шевченка суперечать трактуванню народності у

традиційному розумінні тематика неполітичних його творів справді близька і простому народові.

Власне до наукової інтерпретації Шевченка як національного поета Драгоманов підходив безпосередньо, але на перешкоді, крім недооцінки національної своєрідності української літератури, було ще і його помилкове враження про «исключительность» Шевченка. А коли національні поети, полемізував Драгоманов, виявлятимуть вороже ставлення до сусідніх народів, важко буде справдитись бажанню, «щоб усі слов'яни стали добрими братами».

Полеміка, спричинена цілим рядом дратівливих положень із дослідження Драгоманова «Шевченко, українофілія соціалізм», тривала аж до 30-х рр. ХХ ст. Вчені, щоб з'ясувати деякі драгоманівські тези, мали пізніше добру наукову базу, насамперед Франкові шевченкознавчі студії. Франко уже на початку 80-х рр. спростував драгоманівські докори українським письменникам у «плаксивому романтизмі» (З огляду на вимоги Драгоманова, Франко обрав тему для своєї докторської дисертації – «Політична поезія Шевченка». У процесі консультування на деякі запитання із галузі шевченкознавства Драгоманову треба було Франкові «відповідати дисертацією»). Стосовно тверджень Драгоманова про аполітизм української літератури та відсутність політичної програми у Шевченка, то полеміка з ученим на поверхні у статті Франка «Темнецарство», хоч імені опонента Франко тоді не називав. Він недвозначно наголошував, що «досі великоруська література не має того, що називається політичною поезією» [12, с.139]. Цитуванням слів історика і політика Стародавнього Риму Тацита, праці якого глибоко студіював Драгоманов, Франко делікатно натякав на нереальність драгоманівських вимог творити політичну літературу у «нікчемно-жорсткі часи» панування новочасного російського Нерона. Однак саме українська література дала перші зразки політичної поезії у Росії, саме українець Шевченко у поемах «Сон» та «Кавказ» вказав поетам дорогу до політичної поезії, а майбутнім політикам – дорогу до

політики. Франко не погоджувався із тлумаченням Шевченкових «думок про волю» у праці «Шевченко, українофіли і соціалізм». Якщо у названому дослідженні Драгоманова вони інтерпретовані як «більш природні», ніж узяті з європейської науки, то Франко майже категорично заперечив цю тезу. Бо ізольованість українського поета від політичного і громадського життя Петербурга, де він тоді жив, як твердив Франко, була неможливою. Отже, Шевченкове ознайомлення із прогресивним європейством також безсумнівне. У руслі новоєвропейського політичного руху і того ж європейського «звороту до реалізму» Франко простежував дві«струї» поетової творчості – «правдивий український патріотизм», а не формальний націоналізм, як це виглядало Драгоманову, та намагання відтворювати життя українського народу у правдивих образах. Ці дві «струї» мали спільну течію і спільне дно – політичне спрямування, протест проти погані сучасного ладу». Але протест Шевченка, як підкреслював Франко, впливав не з позиції «виключного українства», а «покривдженої людськості», хоча народилися поеми «Сон» і «Кавказ» у болях за Україну. Незважаючи на виразне політичне спрямування названих поем, Франко застерігав від поцінування їх саме за політичне значення, тобто за реальний зміст. Ці поеми – художні твори, «переважно ліричні», і оцінювати їх треба «мірою вилитого в них високогуманного чуття» [15, с.138].

Висновки. У середині 80-х рр. Драгоманов переглянув свої погляди на творчість Шевченка. У листі до Франка він назвав цей період найбільш вдалим часом поставити поетове слово «на сторожі хоч коло молодих людей», якщо старше покоління не змогло виконати його заповітів. Драгоманову «не переставало боліти», що ні в Україні, ні за кордоном не знали «настоящего» Шевченка. Він вирішив на власний «страх і риск» довести справу до кінця»: видати у вирішальний момент для української нації третій випуск «Політичних пісень» і 500 примірників повного, не «кастрованого» «Кобзаря» хоча б навіть на випрошені у матері гроші від продажу хутора (зреалізувати ці плани так

не вдалось). Всюди у світі мусили знати «спеціальні політичні думки» українського народу і про що думав «найліпший» український письменник. Після видання цих «національних речей» він планував піти у відставку – виїхати у «чужу» Америку, бо у Європі без служби Україні міг би «або зійти з ума, або втопитись».

Відмова старогромадівців від повного безцензурного «Кобзаря» прикро вразила Драгоманова. Образа виплеснула, як це майже завжди бувало, у наступних літературних дискусіях. Знаючи про величезний пієтет Грінченка до «національного пророка», Драгоманов не обминув кинути «дрібку квасу» у свої «Листи на Наддніпрянську Україну». Парадоксально, але найенергійніший популяризатор Шевченка в Європі тепер не визнавав його за «викінченого поета образованої громади». Рідними для українців мусили залишатись Пушкін та Лермонтов. Про російськомовні твори Шевченка писав як про доказ «відповіднішої для українського поета російської мови». Найдрозливіші тези із задириливої студії Драгоманова «Шевченко, українофіли і соціалізм» на початку 90-х рр. перейшли у відкриту полеміку з Грінченком. Все-таки трактатом «Шевченко, українофіли і соціалізм», як підсумовував Франко, вчений досягнув поставленої мети – розворушив критичну думку до наукового вивчення Шевченкової спадщини. У цьому «хвилевому», полемічному виступі Шевченко постав не основним, а радше «побічним предметом». І хоча Драгоманов виступив насамперед «не літературним», а «громадським» критиком, його праця стала «окрасою» (І.Франко) української літературної критики.

Література:

1. Архів Михайла Драгоманова. Т. 1 : Листування Київської старої громади з М. Драгомановим (1870-1895 рр.). Варшава: Друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1937. 450 с.

2. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. Львів: Просвіта, 1991. 296 с.

3. Драгоманов М. Уваги впорядника. *Громада: українська збірка*. № 4. Женева, 1879. С. 96-99.

4. Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм. *Драгоманов М. П. Вибране*. К.: Либідь, 1991. С. 327-429.

5. Лотоцький О. До світогляду старого українофільства: З листування І. Я. Рудченка-Білика з М. П. Драгомановим. Варшава, 1938. Т. 1. С. 36-58.

6. Михайло Драгоманів і єгороля в розвою України / написав і видав М. Павлик. Львів, З «Друкарні Уділової», 1907. 91 с.

7. Переписка Михайла Драгоманова з Мелітоном Бучинським, 1871-1877. Зладив М. Павлик. Львів: Накладом Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1910. 353 с.

8. Смаль-Стоцький С. Причинки до зрозуміння Шевченкових поем. Прага: Друк державної друкарні в Празі, 1929. 48 с.

9. Соціалісти на Русі. *Газета шкільна*. 1876. Ч. 20. С. 172.

10. Филипович П. До студювання Шевченка та його доби. *Шевченко та його доба: Збірник І*. 1925. С. 7-37.

11. Франко І. Передне слово. *Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм. Друге вид. З передмовою І. Франка*. Львів: Наклад Укр.-руської видавничої спілки, 1906. С. I-XI.

12. Франко І. Темне царство. *Франко І. Зібр. творів: У 50 т*. Київ: Наукова думка, 1980. Т.26. С. 131-152.

13. Чорногора Федір [Танячкевич Д.]. Лжепророки. *Правда (Львів)*. 1877. Ч. 12. С. 462-464.

14. Шевельов Ю. 1860 рік у творчості Тараса Шевченка. *Записки товариства імені Шевченка*. Т. ССXXIV: Праці філологічної секції. Львів, 1992. С. 89-106.

References:

1. Arkhiv Mykhaila Drahomanova. T. 1 : Lystuvannia Kyivskoi staroi hromady z M. Drahomanovym (1870-1895 rr.). Varshava: Druk. Nauk. t-va im. Shevchenka, 1937. 450 s.

2. Dontsov D. Dvi literatury nashoi doby. Lviv: Prosvita, 1991. 296 s.

3. Drahomanov M. Uvahy vporiadnyka. Hromada: ukrainska zbirka. # 4. Zheneva, 1879. S. 96-99.

4. Drahomanov M. Shevchenko, ukrainofily y sotsializm. Drahomanov M. P. Vybrane. K.: Lybid, 1991. S. 327-429.

5. Lototskyi O. Do svitohliadu staroho ukrainofilstva: Z lystuvannia I. Ya. Rudchenka-Bilyka z M. P. Drahomanovym. Varshava, 1938. T. 1. S. 36-58.

6. Mykhailo Drahomaniv i yehorolia v rozvoiu Ukrainy / napysav i vydav M. Pavlyk. Lviv, Z «Drukarni Udilovoi», 1907. 91 s.

7. Perepyska Mykhaila Drahomanova z MelitonBuchynskym, 1871-1877. Zladyv M. Pavlyk. Lviv: Nakladom Nauk. T-va im. Shevchenka, 1910. 353 c.

8. Smal-Stotskyi S. Prychynky do zrozuminnia Shevchenkovykh poem. Praha: Druk derzhavnoi drukarni v Prazi, 1929. 48 c.

9. Sotsialisty na Rusy. Hazeta shkolna. 1876. Ch. 20. S. 172.

10. Fylypovych P. Do studiuvannia Shevchenka ta yoho doby. Shevchenko ta yoho doba: Zbirnyk I. 1925. S. 7-37.

11. Franko I. Perednie slovo. Drahomanov M. Shevchenko, ukrainofily y sotsializm. Druhe vyd. Z peredmovoio I. Franka. Lviv: Naklad Ukr.-ruskoi vydavnychoi spilky, 1906. S. I-XI.

12. Franko I. Temne tsarstvo. Franko I. Zibr. tvoriv: U 50 t. Kyiv: Naukova dumka, 1980. T.26. S. 131-152.

13. Chornohora Fedir [Taniachkevych D.]. Lzheproroky. Pravda (Lviv). 1877. Ch. 12. S. 462-464.

14. Shevelov Yu. 1860 rik u tvorchosti Tarasa Shevchenka. Zapysky tovarystva imeni Shevchenka. T. CCXXIV: Pratsi filolohichnoi sektsii. Lviv, 1992. S. 89-106.

УДК821.161.2.-1.09(081) І.Франко

Лариса Куца

доц., к. філол. н. (м. Тернопіль)

DOI 10.25128/2617-3427 19.51.07

Синтез душевного і пейзажного «плєнеризму» у збірці Івана Франка «Із днів журби»

У статті запропоновано розгляд поезій Франка періоду «днів журби» крізь призму імпресіоністських художніх прийомів. Розглянуто новаторство поета у способах передачі індивідуальних настроїв, миттєвих станів, швидкоплинних моментів. Простежено, що твори із настроєвими враженнями переважають у циклі «В плен-єрі», а у комплексі відчутті в ліричного суб'єкта домінують півтони. Акцентовано на майстерності відтворення колористичної мінливості світу. З'ясовано художню трансформацію в науково-філософських орієнтаціях Франка, синкретизм художнього та елементів наукового мислення з виразною художньою домінантою. Підсумовано, що авторські імпресіоністично-філософські прийоми не ілюструють абсолютної

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА	3
СВІТЛАНА БОРОДИЦА	
ІСТОРИОСОФСЬКИЙ КОД В ІСТОРИЧНІЙ ПОВІСТІ «ШЕСТИКРИЛЕЦЬ»	
КАТРИ ГРИНЕВИЧЕВОЇ	3
ЛЕСЯ ВАШКІВ	
РИСИ ТВОРЧОГО ПОРТРЕТА ЛЕСІ УКРАЇНКИ-ДРАМАТУРГА	14
М.П. ГНІЗДИЦЬКА	
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА КРИЗЬ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ	
ЮРІЯ КОСАЧА В ЕСЕ «НА ВАРТІ НАЦІЇ»	35
НАТАЛІЯ КАРАЧ	
ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ ПРОЗИ ІРИНИ ВІЛЬДЕ	51
Р.А. КОХАН	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА РАДОСТІ В СУЧАСНІЙ ПРОЗИ	
ПРОДІТЕЙ: ПОЕТОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА	65
О.П. КУЦА	
ТВОРЧІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА У ДРАГОМАНІВСЬКІЙ ПРОГРАМІ «НОВОГО	
ВИДУ» УКРАЇНСТВА	77
ЛАРИСА КУЦА	
СИНТЕЗ ДУШЕВНОГО І ПЕЙЗАЖНОГО «ПЛЕНЕРИЗМУ» У ЗБІРЦІ ІВАНА	
ФРАНКА «ІЗ ДНІВ ЖУРБИ»	94
ІРИНА РОЗДОЛЬСЬКА	
СТРИЛЕЦЬКИЙ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧИЙ МЕМОРАТ: ЖАНРОВІ ТА ГЕНЕРАЦІЙНІ	
ОСОБЛИВОСТІ	107
ТЕТЯНА СКУРАТКО	
ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ПОЕМИ І. ДРАЧА «ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ»	122

ОЛЕКСАНДР ТКАЧУК

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАРАТИВНИХ ТЕХНІК У МАЛІЙ ПРОЗІ НАТАЛІ
КОБРИНСЬКОЇ 133

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ 146

МАРІЯ ДАНИЛЕВИЧ

ПАВЛО ГРАБОВСЬКИЙ ПРО РОСІЙСЬКОМОВНІ ПЕРЕКЛАДИ ТВОРІВ
ШЕВЧЕНКА: ДЕТЕРМІНАНТИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ДІЙ 146

РЕЦЕНЗІЇ 160

ЛЕСЯ ВАШКІВ

«Я НЕ ДІЙШОВ ДО ВЕСНЯНОГО САДУ...» 160

МИКОЛА ЗИМОМРЯ, МИКОЛА ТКАЧУК

ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕАЛЬНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ
ПОСТПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ПРОЗИ 167

Періодичне видання – виходить двічі на рік

Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство: Збірник наукових праць / За ред. д.ф.н. Ткачука М.П. – Тернопіль: ТНПУ, 2019. – Вип. 51. –187 с.

Науковий редактор – Микола Платонович Ткачук
Технічний редактор – О.М.Ткачук

Здано до складання 9.12. 2019. Підписано до друку 12 12.
2019.

Формат 60×90 / 8. Папір офсетний. Гарнітура академічна.
Ум. друк. арк. 36 Тираж 300

Редакційно-видавничий відділ Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира
Гнатюка

46004, м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2, ауд. 81.